

Олексійчук М. В.,

аспірант Науково-дослідного фінансового інституту

Академії фінансового управління

Міністерства фінансів України

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАГЛЯДУ ТА УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

В умовах світової фінансової кризи, яка охопила банківський сектор більшості країн світу, винятково важливого значення набуває дослідження умов і причин виникнення кредитних і ринкових ризиків, а також обґрунтування основних завдань органів регулювання і нагляду з метою уникнення або управління такими ризиками. Удосконалення систем нагляду та управління ризиками є запорукою забезпечення стабільного та ефективного функціонування всієї банківської системи.

Майже в усіх країнах світу банки наражаються на одні й ті самі ризики, незалежно від використання тих чи інших фінансових інструментів або їх складності. Причина полягає в тому, що основу всіх банківських ризиків становлять ринковий, кредитний та операційний ризики, які можуть суттєво трансформуватися залежно від характеру банківського бізнесу, національних умов тощо, але їх економічна природа залишається незмінною. Такий підхід дає змогу наглядовим органам, і насамперед Базельському комітету з банківського нагляду, уніфікувати підходи щодо управління ризиками та вдосконалювати методологію нагляду і регулювання банківської діяльності¹.

У вітчизняній науковій літературі проблеми управління банківськими ризиками досліджують давно і достатньо продуктивно. Серед науковців, які вивчають різні аспекти банківських ризиків, можна назвати В. В. Вітлінського, А. П. Вожжова, О. В. Дзюблюка, Г. Т. Карчеву, О. І. Кіреєва, В. І. Міщенко, А. М. Мороза, Л. О. Примостку, Т. С. Смовженко, А. І. Степаненка, А. П. Яценюка та ін.

Однак не вирішеною частиною загальної проблеми залишається з'ясування причин виникнення банківських ризиків та управління ними у зв'язку з використанням складних структурованих продуктів, забезпечення достатнього рівня ліквідності банківських установ, а також удосконалення регулювання і нагляду за банківською діяльністю.

Тому метою статті є вивчення причин виникнення кредитної кризи та обґрунтування основних напрямків вдосконалення нагляду й управління банківськими ризиками у сучасних умовах функціонування банківської системи України.

¹ Credit Risk Transfer. The Joint Forum. Basel Committee on banking Supervision, March 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/joint13.htm>; Credit Risk Transfer. Developments from 2005 to 2007. The Joint Forum. Basel Committee on banking Supervision, April 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/joint18.pdf?noframes=1>.

Як свідчить досвід управління банківськими ризиками в період світової фінансової кризи, найактуальнішим для банківського нагляду виявилось управління ризиками, пов'язаними з використанням іпотечних цінних паперів, похідних інструментів та іпотечних кредитів. І незважаючи на те, що у вітчизняній банківській практиці такі цінні папери на сьогодні практично не використовуються, світова фінансова криза поставила перед фінансово-кредитними установами та органами банківського нагляду чимало питань, які походять від недосконалості методологічних і методичних підходів до управління банківськими ризиками².

В умовах, що склалися, органи банківського нагляду недостатню увагу приділяли характеру складних структурованих продуктів, занадто поклалися на рейтинги рейтингових агентств, а також недооцінили важливість підтримання постійних контактів і відповідної організаційної та інформаційної роботи з вищим керівництвом банків. Водночас слід зазначити, що більшість національних органів нагляду та міжнародні установи достатньо оперативно відреагували на світову фінансову кризу і розробили низку заходів щодо подальшого вдосконалення управління й нагляду за банківськими ризиками.

Серед таких досліджень передусім необхідно назвати спільну Доповідь семи органів нагляду з п'яти провідних країн світу “Спостереження щодо практики управління ризиками протягом періоду нещодавніх негараздів на ринках”, підготовлену в березні 2008 р. на замовлення Форуму фінансової стабільності спеціальною групою у складі фахівців Французької банківської комісії (French Banking Commission); Німецької федеральної адміністрації фінансового нагляду (German Federal Financial Supervisory Authority); Швейцарської федеральної банківської комісії (Swiss Federal Banking Commission); Британської адміністрації фінансових послуг (Financial Services Authority), а також Американських органів нагляду: Служби контролера валюти (Office of the Comptroller of the Currency), Комісії з цінних паперів та фондової біржі (Securities and Exchange Commission) і Федеральної резервної системи (Federal Reserve)³.

На сьогодні цей документ практично є методологічною та методичною основою вдосконалення управління банківськими ризиками після фінансових потрясінь 2007–2008 рр.

Як зазначено в Доповіді, першорядним джерелом збитків для фінансово-кредитних установ виявилася концентрація експозиції до ризиків за сек'юритизацією іпотечних кредитів, оскільки згадані установи взяли на себе ризики, які значно перевищували їх обсяги. Крім того, у більшості ви-

² Credit Risk Transfer. Developments from 2005 to 2007. The Joint Forum. Basel Committee on Banking Supervision, April 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/joint18.pdf?noframes=1>; Observations on Risk Management Practices During the Recent Market Turbulence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sec.gov/news/press/2008/report030608>.

³ Observations on Risk Management Practices During the Recent Market Turbulence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sec.gov/news/press/2008/report030608>.

падків керівництво банків, занадто покладаючись на механізми перерозподілу ризиків, недооцінило складність структурованих фінансових продуктів і пов'язаних з ними ризиків ліквідності, а наглядові органи не володіли системами раннього попередження кризових ситуацій та достатніми методиками для оцінки реального фінансового стану банків.

На жаль, більшість національних органів нагляду усвідомила негативні наслідки та почала ефективно діяти лише після того, як кредитна криза набула широких масштабів і стало зрозуміло, що вона зачепить широке коло фінансово-кредитних установ у різних країнах світу. При цьому наглядові органи зосередили увагу на рівні ефективності практичного управління ринковими та кредитними ризиками з позиції розуміння проблем, пов'язаних із використанням складних фінансових інструментів зі зростаючою неліквідністю, та на чіткому визначенні ролі та функцій вищого керівництва банківських установ в оцінці ризиків і спроможності своєчасно та ефективно на них реагувати.

Ринкове потрясіння, що розпочалося у другій половині 2007 р., виникло після тривалого періоду надмірної ліквідності фінансового ринку. Банки та інвестиційні компанії увійшли в це потрясіння з відносно надійним фінансовим станом та капіталом, який значно перевищував регуляторні вимоги. Однак через кризу чимало банків опинилося перед загрозою неліквідності, що створило стресові умови як для ліквідності, так і для капіталу більшості фінансових установ у всьому світі.

При цьому одним із наслідків кризи стало те, що фінансово-кредитні установи були вимушені фінансувати експозиції до своїх поточних портфелів на значно триваліші періоди, ніж вони передбачали на випадок надзвичайних обставин із загостренням ліквідності. За таких умов суттєво зросли як кредитні, так і ринкові ризики, що значно посилило нестабільність та поглибило кризу ліквідності.

Однак, незважаючи на таку ситуацію, більшість банків не зробили відповідних висновків і не запровадили внутрішні процедури для оцінки проблем. Вони продовжували оцінювати транші вищого рівня облігацій забезпеченого боргу практично за номіналом, не беручи до уваги очевидне погіршення дохідності базових активів і зниження ліквідності ринку, та орієнтуючись на зовнішні рейтинги рейтингових агентств. Служби казначейства більшості банків виявилися невідповідними до управління ризиками, що було обумовлено неповним доступом до інформаційних потоків у розрізі всіх видів бізнесу та недостатнім розумінням мінливого характеру ризику ліквідності у надзвичайних обставинах.

Слід також зазначити, що в кризових умовах 2007–2008 рр. не виправдало себе використання традиційних інструментів управління ризиками, а саме: показників value-at-risk (VaR) та стрес-тестування.

Для великої кількості установ показники VaR були ключовим параметром з погляду їх чутливості до змін кон'юнктури ринку. У процесі розгортання кризи більшість банків підтвердили, що розраховані ними показники VaR, як і очіувалося, відповідали нормативним параметрам, але ці нормативи у зв'язку зі стрімким падінням ліквідності ринку не відображали реальну

вартість складних структурованих продуктів і пов'язану з нею мінливість ринкових і кредитних ризиків, а тому виявилися непридатними для ідентифікації відповідних ризиків, особливо при їх розрахунку на консолідованій основі. До того ж припущення та специфікації, засновані на розрахунках показників VaR, їх залежність від історичних даних були недостатніми для того, щоб вимірювання на основі VaR могло врахувати серйозні потрясіння ринку, неспівставні з наявним історичним досвідом. Тому на сьогодні актуальним є завдання щодо доповнення VaR моделей іншими методичними підходами та методиками розрахунку ризиків.

Крім того, з'ясувалося, що в багатьох випадках стрес-тести або аналізи сценаріїв чутливості взагалі не відображали ринкові ціни. Спільним недоліком у використанні показників і моделей VaR та стрес-тестів було неадекватне тлумачення базового ризику між готівковими облігаціями та деривативами, такими як свопи кредитних дефолтів, для яких ці облігації були базовим активом. Наприклад, деякі банки припускали, що вони могли застосовувати низьку історичну мінливість для дохідності кредитів, яким рейтингові агентства присвоїли рейтинг Ааа. Це припущення призвело до помилок і суттєво підвищило експозицію таких установ до базового ризику.

До причин кризи варто також віднести слабкий внутрішньобанківський контроль щодо управління ризиками, недоліки у застосуванні внутрішнього ціноутворення або лімітів, відсутність адекватних стимулів до обмеження або хеджування ризиків, пов'язаних з такими позиціями. Крім того, внутрішнє вимірювання обсягів ризикового капіталу було зорієнтовано на рейтинги рейтингових агентств, що не дозволило своєчасно визначити справедливую вартість ризику таких позицій⁴.

Після кризи більшість органів нагляду провідних країн світу критично оцінили зусилля фінансово-кредитних установ щодо врахування слабких сторін у практиці управління ризиками, які виникли протягом періоду розладу ринку, та розробили відповідні зміни, зокрема, стосовно рекомендацій з удосконалення ролі та функцій вищого керівництва, методик вимірювання ризику, стрес-тестування та планування на випадок надзвичайних обставин. Суттєво були підвищені вимоги до якості та своєчасності публічного розкриття відомостей про діяльність фінансових установ, оскільки прозорість інформації допомагає зменшити невизначеність щодо масштабу потенційних збитків, пов'язаних з проблемними експозиціями.

Проведений аналіз дав змогу дійти висновку, що основними напрямками вдосконалення нагляду та управління банківськими ризиками можуть бути такі.

По-перше, необхідно й надалі підтримувати зусилля Базельського комітету з банківського нагляду щодо посилення дієвості та надійності механізму адекватності капіталу Базель II шляхом:

- підвищення зацікавленості фінансово-кредитних установ у розробці далекоглядних підходів до вимірювання всіх видів ризику, а не лише

⁴ The Role of Credit Rating Agencies in Structured Finance Markets, March 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iosco.org>.

необхідних для визначення регулятивного капіталу, які повністю враховують експертні висновки про експозиції, ліміти, резерви та капітал;

- встановлення високих стандартів для механізмів передачі ризику, збільшення сум нарахування капіталу для конкретних сек'юритизованих активів та фінансування з метою підтримання ліквідності під забезпечення комерційними паперами, які підкріплені активами.

По-друге, потребує посилення управління ризиком ліквідності шляхом участі в міжнародних організаціях та форумах – Базельському комітеті, Міжнародній організації комісій з цінних паперів, Спільному форумі тощо.

По-третє, національні органи нагляду повинні аналізувати та посилювати існуючі настанови з практики управління ризиками, оцінювання та контролю.

По-четверте, потрібне подальше вдосконалення якості та своєчасності публічного розкриття інформації, яке б зменшувало невизначеність щодо масштабу потенційних збитків, пов'язаних з проблемними боргами.

При цьому основними інструментами вдосконалення управління банківськими ризиками на сучасному етапі розвитку вітчизняної банківської системи повинно стати використання сценаріїв та методів проведення стрес-тестування, планування ліквідності на випадок надзвичайних обставин, оцінка надійності систем ризик-менеджменту та поліпшення використання кредитних рейтингів рейтингових агентств.